

BOLIGBYGGINGEN PÅ SVELGFOS, 1906 – 1913.

Etter å ha kjøpt fallrettigheten i Svelgfossen måtte Sam Eyde skaffe tomt oppe på Svelgfos. Tomta fikk matrikkel nr. 90/3:

«Da det i 1904 ble aktuelt å sikre seg noen områder i nærheten av fossen, ville ikke eierne selge kontant, men selskapet fikk festet et stykke fra Høimyr (Svelgfosmoen, gnr. 90, bnr. 3) for en årlig avgift av 2388 kroner, samt » (*Jens Christian Hansen: Notodden - Utgitt av Notodden kommune i anledning byens 50-årsjubileum 1963, Notodden 1963, s 66.*)

BRAKKER

Først blei det satt opp brakker og spiseforretninger for anleggsarbeiderne. Brakkene lå på Svelgfosletta og kunne huse opp til 400 mann. Alle brakkene er borte. Jeg har ikke klart å finne dokumentasjon på antallet brakker. Vi kan se av et bilde (fra 1906,) på *Hydros informasjonstavle oppe ved Svelgfosdammen* at brakkene var i en etasje. Etter at Svælgfos I var ferdig i 1907 gikk behovet for kaserneing i brakker ned. I 1910 var kun en av brakkene i bruk, se lenger ned.

BOLIGER

Hydro måtte skaffe boliger til personalet som skulle stå for drifta av kraftstasjonen. Velinformerte kilder i Hydro rapporterer at denne boligreisingen foregikk i tida 1906 – 1908:

«De forskjellige trinn i Hydros boligbygging på Notodden ser slik ut:

**Svælgfos kraftstasjon: 1906 – 1913 16 boliger – 33 leiligheter
...»** (*«Norsk Hydros boligbygging», (Norsk Hydro, nr. 1, 1951, s 3-7)*)

Tidsskriftet «Norsk Hydro» blei utgitt av «Norsk Hydro-Elektrisk Kvælstofaktieselskap – Oslo».

Artikkelen (Usignert, står for redaksjonens regning.) tar for seg Hydros boligbygging fra selskapets start til og med 1950.

Folketellingen 1910 (<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/sok/1910> og <http://www.rhd.uit.no/folketellinger/folketellinger.aspx>), gir mye informasjon om situasjonen på Svelgfoss ved årsskiftet 1910 – 1911.

Folketellingen (<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/tellingskrets/tf01036528008084>) oppgir at det ligger 11 boliger på eiendommen 90/3. 8 av boligene har bostedsnavn Svelgfosmoen, 1 kalles Svelgfosbarakken og 2 bærer navnet Svelgfos. På en annen eiendom, 90/5, ligger det 1 bolig, med bostedsnavn Svelgfos. Det er altså til sammen 12 boliger som bærer Svelgfosnavnet ved folketellingen i 1910. I boligen på eiendom 90/5 bor fløtningsformannen med kone, 3 voksne barn og 3 fast losjerende.

I de 11 boligene på eiendom 90/3 bodde det kun personer tilknyttet Hydro. Boligmassen besto av 7 eneboliger, én tomannsbolig, 2 firemannsboliger og ei arbeidsbrakke. I boligene bodde det 16 ektepar med 33 barn, 2 tjenestejenter og 10 losjerende menn. Bestyreren var ungkar med egen enebolig,

tjenestepike, kusk og kjørekar. I brakka losjerte 20 mann. 8 av de 68 voksne beboerne kom fra utlandet. 55 kom fra andre steder i Norge enn Heddal. 5 kom fra Heddal, 3 mann som jobba for Hydro og 2 kvinner som var gift med innflytta menn.

I de to firemannsboligene bodde det 8 ektepar, to losjerende og 16 barn.

Folketellingen angir ikke om en bolig er enebolig, 2-mannsbolig eller 4-mannsbolig. Men den angir antall sjølstendige husholdninger i hver bolig, dvs. husholdninger med eget hushold. Husholdningene består av familier, en ungar og et brakkelag (kokkas navn kommer ikke fram av folketellingen). Flere av familiene har losjerende. Noen har husbestyrerinne (tjener). I det ovenstående er boliger hvor det bor en familie angitt som enebolig, der det bor to familier angitt som 2-mannsbolig og der det bor fire familier angitt som 4-mannsbolig.

Ivar Moen har hatt tilgang til Salpeterfabrikkens arkiver og skriver:

«Den første driftsbestyrer var Bjarne Hansen som hadde sin bolig i umiddelbar nærhet av selskapets kontorer. Da Bjarne Hansen ble ansatt som driftsbestyrer ved Notodden Salpeterfabrikker i 1914, ble ingeniør Fougner ansatt som driftsbestyrer på Svælgfos og senere også på Lienfoss kraftstasjon..... Da ingeniør Fougner tiltrådte, hadde man bygget en standsmessig bolig som senere gikk under navnet Fognervillaen..» (Ivar Moen: *Fognervillaen på Svelgfos (Notodden historielag – Årsskrift 2008, s 87-88)*).

Fognervillaen, som ligger nede ved Kloumannsjøen, adskilt fra Hydroboligene oppe på Svelgfossmoen, synes å representere avslutningen på Hydros boligbygging på Svelgfos (1906 – 1913).

Et bilde (fra 1916,) på *Hydros informasjonstavle oppe ved Svelgfosdammen* viser funksjonærboliger, arbeiderboliger og uthus på Svelgfossmoen. 4-mannsboligene (to etasjer) på Svelgfosletta ligger der brakkene lå 10 år tidligere. Også flere andre av dagens bygningsmasse kan identifiseres på bildet.

I «Norsk Hydro» nr. 1-1954 gjengis et intervju med Notodden Salpeterfabrikkers direktør, O. Grüner-Løken. Han forteller detaljert om de siste årenes aktiviteter på Notodden - moderniseringer, nybygging, rivning, sanering, boligbygging og vedlikehold. Svelgfos omtaler han slik:

«Det har ikke vært noen større moderniseringer ved våre kraftstasjoner siden de som ble gjort etter brannen på Svælgfos i 1937. Men nylig har vi installert nye magnetiseringsmaskiner ved 2 generatorer i Svælgfos II og bygget et nytt verksted, innredet lager i den gamle lynavlederstasjonen og endelig fått bygget heis så man slipper å gå de 222 trappetrinn opp og ned til kraftstasjonen. I alt har vi nå kunnet rive 11 gamle bygninger der oppe... I våre boligområder på Svælgfos, Lienfos, Villamoen og i Tinnebyen og Grønbyen har vi i de 4 år brukt store beløp til bl. a. nye tak, kledning og maling av veggene, modernisering av kjøkkenene....» (Erling Stenrød: «Notodden», (Norsk Hydro, nr. 1, 1954, s 6-9))

Grüner-Løken forteller ellers at bedriften har oppført 12 nye boliger med 41 leiligheter på Notodden. Han forteller ikke hvor disse lå, men det er lite sannsynlig at noen av dem lå på Svelgfos. Når Grüner-Løken forteller om boligbyggingen tar han utgangspunkt i boligreisningen på Notodden totalt etter krigen. Når han forteller om vedlikehold av boliger tar han for seg tida 1950 - 1953. Han nevner ikke oppføringen av badet i 1949 («*Svælgfos bad og vaskeri*», (Norsk Hydro, nr. 4, 1951, s 18)). Han sier ikke noe om hva slags bygninger de har kunnet rive, om det var boliger blant disse. Jeg vil anta at boligene vi ikke gjenfinder i dag blei revet i disse åra. Bortsett fra Kloumannveien 13 (90/59), se lenger ned.

Hjalmar Farstad er den siste gjenlevende som har arbeidet i kraftstasjonene på Svelgfos - Svælgfos I og Svælgfos II. Han var ansatt der fra 1952 til han gikk av med pensjon noen år etter at de gamle kraftstasjonene på Svelgfos og Lienfos var blitt historie. Dette og dagliglivet på Svelgfos forteller han om i samme årsskrift (2008) som sitatet fra Ivar Moen er hentet fra.

Jeg har snakka med Hjalmar om boligene på Svelgfos. Han husker ikke detaljer om husene som blei revet i 1950 åra. Men han forteller at alle Hydroboligene lå øst for ei grenselinje hvor et punkt er angitt på merke i marka ved Svelgfos Bruksskole. Dette er høyst sannsynlig den samme grensa som kan finnes som en linjalrett grense (nord/nord-vest til nåværende fotballbane, knekker herfra mot nord/nord-øst) som også i dag skjærer Svelgfos i to. Hjalmar forteller at de gamle boligene vest for denne grensa er privatboliger («egne hjem»-boliger?, min anmerkning) bygd av funksjonærer ved kraftstasjonen.

Kildene ovenfor er ikke innbyrdes motstridende. De forteller følgende historie:

- **I 1906 - da anleggstida var på sitt høyeste og mest mannskapskrevende - lå det en brakkeby for 400 mann på Svelgfossletta.**
- **I 1906 startet Hydros boligbygging på Svelgfos.**
- **Ved årsskiftet 1910/1911 var 11 boliger med 17 leiligheter - 7 eneboliger, 1 tomannsbolig og 2 firemannsboliger – ferdigbygd og innflyttet. Kun 1 av brakkene fra anleggstida var fremdeles i bruk.**
- **Fougnervillaen fra 1913 representerer avslutningen på Hydros boligbygging på Svelgfos.**
- **I tida 1906 -1913 bygde Hydro 16 boliger med 33 leiligheter på Svelgfos.**
- **Deler av boligmassen blei revet tidlig på 1950-tallet.**

Foruten de 4 firemannsboligene på Svelgfossletta blei det altså høyst sannsynlig bygd 12 andre boliger. Ingen kilder forteller om 3-mannsboliger. Boligmassen på Svelgfos besto høyst sannsynlig av eneboliger, tomannsboliger og firemannsboliger. Det foreligger da to mulige fordelinger av boligmassen på Svelgfos:

	<i>Alternativ I</i>		<i>Alternativ II</i>	
	<i>Antall bygninger</i>	<i>Antall leiligheter</i>	<i>Antall bygninger</i>	<i>Antall leiligheter</i>
<i>Eneboliger</i>	7	7	9	9

<i>Tomannsboliger</i>	<i>5</i>	<i>10</i>	<i>2</i>	<i>4</i>
<i>Firemannsboliger</i>	<i>4</i>	<i>16</i>	<i>5</i>	<i>20</i>
<i>Total boligmasse</i>	<i>16 bygninger</i>	<i>33 leiligheter</i>	<i>16 bygninger</i>	<i>33 leiligheter</i>

I tida fra folketellinga i 1910 til avslutninga av boligbygginga i 1913 har da følgende skjedd:

Alternativ I:

Fougnervillaen blir oppført. En av eneboligene fra folketellingen i 1910 blir enten ferdigbygd - eller ombygd til tomannsbolig. Det blir satt opp 4 tomannsboliger og 2 firemannsboliger.

Alternativ II:

Det blir oppført 2 eneboliger. Fougnervillaen var en av dem. Det blir satt opp 1 tomannsbolig og 3 firemannsboliger.

Jeg har ikke klart å finne dokumentasjon på at det har vært 5 firemannsboliger på Svelgfos, hverken i skriftlige kilder eller ved å spørre folk. Jeg tror derfor at fordelingen av boligmassen etter Alternativ I er mest sannsynlig.

DAGENS SITUASJON, SEPTEMBER 2012

Innenfor eiendommen som antakeligvis utgjorde stykket med matrikkel 90/3 som Hydro leide i 1904 ligger i dag følgende bygningsmasse (uthus, garasjer og driftsrelaterte bygninger ikke medregnet.):

Sikkert identifiserte Hydroboliger 1906 – 1913, 12 bygninger:

Kloumannveien 6 (90/50): Karakteristisk mønsåstak og bue nederst på vindskiene. Mønsåstakene blei regnet for å være de peneste takene og ble gjerne brukt i bygninger som fungerte som statussymbol. Disse karakteristika har Kloumannveien 6 felles med Haugveien 1B,

3, 5 og 7. Kloumannveien 6 er nabohus til kontorbygningen. Ivar Moen forteller at driftsbestyrerens bolig lå i umiddelbar nærhet til kontorbygningen. Antakeligvis enebolig.

Haugveien 1B (90/49): Mønsåstak. De buede vindskiene er erstatta med rette. Antakeligvis enebolig.

Haugveien 3 (90/51): Mønsåstak og buede vindskier. Enebolig.

Haugveien 5 (90/58): Mønsåstak og buede vindskier. Enebolig.

Haugveien 7 (90/43): Mønsåstak og buede vindskier. Godt bevarte fasader. Enebolig.

Kloumannveien 11 (90/55): Saltak. Godt bevarte fasader. Tomannsbolig.

Bjarne Hansens vei 12 (90/48): Antakeligvis enebolig.

Bjarne Hansens vei 13 (90/61): Saltak. Godt bevarte fasader. Firemannsbolig.

Bjarne Hansens vei 15 (90/65): Saltak. Godt bevarte fasader. Firemannsbolig.

Bjarne Hansens vei 16 (90/53): Saltak. Godt bevarte fasader. Firemannsbolig.

Bjarne Hansens vei 18 (90/69): Saltak. Godt bevarte fasader. Firemannsbolig.

Olaf Moens vei (?)112 (90/46): Fougnervillaen. Godt bevarte fasader. Enebolig.

Hydrobygninger som ikke opprinnelig var bolig, 4 bygninger:

Kloumannveien 8 (90/52): Hydros kontorbygning fra 1905 eller 1906. Benyttes til bolig i dag.

Bjarne Hansens vei 9 (90/45): Svelgfos Bruksskole. Inngår i Hydros bygningsmasse fra 1906 – 1913, men ikke i den opprinnelige boligmassen. (I 1932 var dette Norges eneste private bruksskole med eksamensrett.) Benyttes til barnehage i dag.

Kloumannveien 9 (90/75): Hydros verkstedbygning fra ca. 1950. Benyttes til bolig i dag.

Bjarne Hansens vei 14 (90/60): Hydros fellesbad fra 1949, bygd på tomte til en tomannsbolig som blei revet. Ombygd til bolig og lagt på en etasje.

Eldre boliger som bør undersøkes nøyer, men som antakeligvis ikke tilhører den opprinnelige boligmassen, 2 bygninger:

Bjarne Hansens vei 7 (90/54): Halvvalmtak.

Bjarne Hansens vei 11 (90/56): Saltak.

Nyere boliger, 4 bygninger:

Kloumannveien 13 (90/59): Nytt hus. Satt opp på branntomte til en tomannsbolig lik Kloumannveien 11 (90/55).

Haugveien 1A (90/82): Nyere hus.

Haugveien 6 (90/49): Nyere hus.

Bjarne Hansens vei 10 (90/47): Mest trolig et nyere hus.

Diskusjon/Konklusjon:

- **12 av de opprinnelig 16 boligbygningene er bevart.**
- **7 av de bevarte boligene har godt bevarte fasader**, 2 eneboliger, 1 tomannsbolig og 4 firemannsboliger.
- De resterende 5 har i varierende grad fått nye vinduer og ny utvendig paneling, men bygningskroppene synes intakt. Hadde disse 5 boligene ligget i f.eks. Skudeneshavn så ville de i løpet av en generasjon eller to antakeligvis blitt tilbakeført til opprinnelig uttrykk.

- **En bygning er tapt i brann**, tomannsboligen som lå i Kloumannveien 13.
- **Tre bygninger er revet.** En tomannsbolig som er lett å identifisere på fotoet fra 1916, lå nede på sletta der badet blei bygd i 1949. De to andre lå antakeligvis på platået hvor Haugveien går. Fotoet fra 1916 viser at det har vært forandringer i området rundt krysset Haugveien/Bjarne Hansen vei. De to boligene jeg mener bør undersøkes nærmere (se ovenfor) ligger i dette området. En av de to bygningene som er revet her var antakeligvis av samme type som tomannsboligene i Kloumannveien 11 og 13.
- Kontorbygningen (1905/06), Svelgfos Bruksskole (Ca. 1910?), Lynavlederhuset (1907), 2 små murbygninger (et koblingshus oppe på Svelgfosmoen og et med uvisst funksjon nede ved verkstedet) og Verkstedet (ca. 1950), er bevart. Badet fra 1949 kan kun identifiseres ved at 1ste etasje er i mur.
- Tre boliger som ligger utenfor eiendommen 90/3, Bjarne Hansens vei 1, 3 og 5 er antakeligvis opprinnelig «egne hjem»-boliger. Nr. 1 har godt bevarte fasader.

Notodden, 3. september 2012.

Edgar Gundersen, vararepresentant TU på Notodden.